# O‘ZBEK TILIDAGI ZAMONAVIY NEOLOGIZMLARNING LEKSIK-SEMANTIK XUSUSIYATLARI

***Soatova Zilola***
Termiz davlat pedagogika instituti
O‘zbek tili va adabiyoti yo‘nalishi 1-kurs magistri

**Annotatsiya:** Ushbu tezisda o‘zbek tilida paydo bo‘layotgan zamonaviy neologizmlarning leksik-semantik xususiyatlari tahlil qilinadi. Globallashuv, fan-texnika taraqqiyoti, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, internet tili, ijtimoiy tarmoqlar hamda iqtisodiy-madaniy aloqalar natijasida o‘zbek tili lug‘at tarkibi yangi so‘z va iboralar bilan boyib bormoqda. Tezisda neologizmlarning paydo bo‘lish sabablari, ularning ma’no jihatdan guruhlanishi, o‘zlashma va ichki imkoniyatlar asosida yasalgan shakllari, shuningdek, zamonaviy nutqdagi qo‘llanish xususiyatlari yoritiladi.

**Kalit so‘zlar:** neologizm, leksika, semantika, zamonaviy o‘zbek tili, yangi so‘zlar, o‘zlashma so‘zlar, internet tili, terminologiya.

**Аннотация:** В данном тезисе анализируются лексико-семантические особенности современных неологизмов в узбекском языке. В результате глобализации, развития науки и техники, информационно-коммуникационных технологий, языка интернета, социальных сетей, а также экономических и культурных связей словарный состав узбекского языка активно пополняется новыми словами и выражениями. В работе рассматриваются причины возникновения неологизмов, их семантическая классификация, заимствованные формы и слова, образованные на основе внутренних возможностей языка, а также особенности их употребления в современной речи.

**Ключевые слова:** неологизм, лексика, семантика, современный узбекский язык, новые слова, заимствования, язык интернета, терминология.

**Annotation:** This thesis analyzes the lexical and semantic features of modern neologisms in the Uzbek language. As a result of globalization, scientific and technological development, information and communication technologies, internet language, social networks, and economic and cultural relations, the vocabulary of the Uzbek language is being enriched with new words and expressions. The thesis examines the causes of the emergence of neologisms, their semantic classification, borrowed forms, words created through the internal resources of the language, and their usage in modern speech.

**Keywords:** neologism, vocabulary, semantics, modern Uzbek language, new words, borrowed words, internet language, terminology.

**Kirish.** Til jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog‘liq holda doimiy rivojlanib boradigan ijtimoiy hodisadir. Har bir davrda xalq hayotida yuz berayotgan siyosiy, iqtisodiy, ilmiy, texnik, madaniy va ma’naviy o‘zgarishlar tilning lug‘at tarkibida ham o‘z aksini topadi. Ayniqsa, hozirgi globallashuv sharoitida yangi tushunchalar, yangi kasb-hunar turlari, zamonaviy texnologiyalar va raqamli muhit bilan bog‘liq birliklarning paydo bo‘lishi o‘zbek tili leksikasining faol yangilanishiga sabab bo‘lmoqda [1:42].

Neologizm – tilda yangi paydo bo‘lgan yoki mavjud bo‘lsa-da, yangi ma’no kasb etgan so‘z, ibora yoki termin hisoblanadi. Neologizmlar tilning rivojlanish darajasini, jamiyat ehtiyojlarini va nutq jarayonidagi yangilanishlarni ko‘rsatuvchi muhim leksik birliklardir [2:61]. Zamonaviy o‘zbek tilida neologizmlar, asosan, axborot texnologiyalari, iqtisodiyot, ta’lim, siyosat, madaniyat, sport, ommaviy axborot vositalari va internet muloqoti sohalarida faol uchramoqda.

Bugungi kunda *onlayn, platforma, bloger, kontent, startap, menejer, marketpleys, kiberxavfsizlik, raqamlashtirish, vebinar, mobil ilova, sun'iy intellekt* kabi so'zlar kundalik nutqda keng qo'llanmoqda. Bu esa neologizmlarni faqat lug'aviy yangilik sifatida emas, balki ularning semantik tuzilishi, uslubiy vazifasi va nutqiy qo'llanish doirasi nuqtayi nazaridan ham o'rganishni taqozo etadi.

**Asosiy qism.** Zamonaviy o'zbek tilidagi neologizmlar kelib chiqishi, tuzilishi va semantik xususiyatlariga ko'ra turli guruhlarga ajratiladi. Ularning bir qismi boshqa tillardan, ayniqsa ingliz, rus va xalqaro terminologik qatlamdan o'zlashgan bo'lsa, yana bir qismi o'zbek tilining ichki imkoniyatlari asosida yasalgan birliklardan iboratdir [3:78].

Birinchidan, o'zlashma neologizmlar zamonaviy o'zbek tili leksikasida eng faol qatlamlardan biridir. Bunday so'zlar, asosan, fan-texnika, iqtisodiyot, axborot texnologiyalari va internet tili orqali kirib kelmoqda. Masalan, *bloger, kontent, platforma, onlayn, oflayn, startap, brend, marketing, menejer, target, repost, akkaunt, trend* kabi so'zlar o'zbek tilida keng qo'llanmoqda. Ushbu birliklar dastlab tor soha terminlari sifatida ishlatilgan bo'lsa, hozirda umumxalq nutqida ham faol qo'llanadigan so'zlarga aylanmoqda [4:93].

Ikkinchidan, ichki imkoniyatlar asosida yasalgan neologizmlar ham o'zbek tilining boyishida muhim o'rin tutadi. Masalan, *raqamlashtirish, masofaviy ta'lim, elektron hukumat, sun'iy intellekt, axborot xavfsizligi, ijtimoiy tarmoq, mobil ilova, elektron darslik* kabi birliklar o'zbek tilining mavjud so'z yasalish imkoniyatlari asosida shakllangan. Bunday neologizmlar milliy til me'yorlariga yaqinligi bilan ajralib turadi va nutqda tezroq o'zlashadi [5:116].

Uchinchidan, semantik neologizmlar mavjud so'zlarning yangi ma'no kasb etishi natijasida yuzaga keladi. Masalan, *sahifa* so'zi avval kitob yoki daftar

varag'i ma'nosida qo'llangan bo'lsa, hozirda internetdagi shaxsiy yoki rasmiy profil ma'nosida ham ishlatiladi. *Tarmoq* so'zi avval muayyan tizim yoki soha ma'nosida qo'llangan bo'lsa, bugungi kunda internet va ijtimoiy muloqot tizimlari bilan bog'liq yangi ma'noda faol qo'llanmoqda. *Oyna* so'zi ham kompyuter dasturlaridagi alohida interfeys elementi ma'nosida ishlatilishi mumkin. Bu holat tilda mavjud so'zlarning yangi ijtimoiy ehtiyoj asosida ma'no kengayishiga uchrashini ko'rsatadi [2:84].

To'rtinchidan, terminologik neologizmlar muayyan fan, kasb yoki texnologik jarayon bilan bog'liq holda yuzaga keladi. Masalan, *biotexnologiya, nanotexnologiya, kiberxavfsizlik, raqamli pedagogika, media savodxonlik, innovatsion ta'lim, klaster, monitoring, kompetensiya* kabi so'zlar zamonaviy ilmiy va rasmiy uslubda faol qo'llanmoqda. Ushbu neologizmlar ma'lum bir soha doirasida aniq tushunchani ifodalashi bilan ajralib turadi [6:57].

Beshinchidan, internet va ijtimoiy tarmoqlar ta'sirida shakllangan neologizmlar hozirgi o'zbek tilida alohida leksik qatlamni tashkil etmoqda. *Layk bosmoq, post joylamoq, izoh qoldirmoq, obunachi, kuzatuvchi, xeshteg, storis, reels, trendga chiqmoq* kabi birliklar yoshlar nutqida, ommaviy axborot vositalarida va kundalik muloqotda keng tarqalgan. Bu so'zlarning ayrimlari to'liq o'zlashgan, ayrimlari esa hali me'yoriylashish bosqichida turibdi [4:121].

Neologizmlarning leksik-semantik xususiyatlarini tahlil qilishda ularning ma'no doirasiga alohida e'tibor qaratish zarur. Ayrim neologizmlar bir ma'noli bo'lib, muayyan tushunchani aniq ifodalaydi. Masalan, *vebinar* — internet orqali o'tkaziladigan seminar, *startap* — yangi biznes loyiha, *marketpleys* — elektron savdo maydoni ma'nosida qo'llanadi. Biroq ayrim neologizmlar ko'p ma'nolilik

xususiyatiga ham ega bo‘lishi mumkin. Masalan, *platforma* so‘zi texnik qurilma, siyosiy dastur, internet xizmati yoki ta’lim muhiti ma’nolarida ishlatiladi.

Zamonaviy neologizmlar nutqda uslubiy jihatdan ham farqlanadi. Rasmiy nutqda *raqamli iqtisodiyot, elektron hukumat, innovatsion rivojlanish, huquqiy monitoring* kabi birliklar faol qo‘llansa, og‘zaki va norasmiy nutqda *layk, repost, akkaunt, storis, trend, bloger* kabi birliklar ko‘proq uchraydi. Ilmiy uslubda esa *kognitiv yondashuv, lingvokulturologiya, pragmalingvistika, diskurs, konsept* kabi terminologik neologizmlar keng qo‘llanadi [3:135].

Neologizmlarning tilga kirib kelishida tarjima jarayoni ham muhim ahamiyatga ega. Ba’zi yangi so‘zlar bevosita o‘zlashadi: *bloger, kontent, startap*. Ayrimlari kalkalash yo‘li bilan ifodalanadi: *sun’iy intellekt, raqamli iqtisodiyot, masofaviy ta’lim*. Yana ayrimlari izohli birikmalar orqali beriladi: *internet orqali ta’lim olish, elektron ma’lumotlar bazasi, axborot almashish tizimi*. Bu jarayon o‘zbek tilining yangi tushunchalarni ifodalashda turli usullardan foydalanayotganini ko‘rsatadi.

Shuningdek, neologizmlarning barchasi ham adabiy til me’yorlariga darhol moslashib ketavermaydi. Ayrim so‘zlar vaqt o‘tishi bilan umumxalq tiliga singib ketadi, ayrimlari esa muayyan davr yoki guruh nutqi doirasida qolib ketadi. Masalan, texnologik taraqqiyot bilan bog‘liq ayrim so‘zlar tezda eskirishi yoki boshqa shakl bilan almashinishi mumkin. Shu sababli neologizmlarni o‘rganishda ularning faol yoki passiv qo‘llanishi, nutqdagi barqarorligi va me’yoriylashish darajasini ham hisobga olish zarur [5:142].

O‘zbek tilidagi zamonaviy neologizmlarning muhim xususiyatlaridan yana biri ularning milliy til tizimiga moslashishidir. O‘zlashma so‘zlar o‘zbek tili fonetikasi, morfologiyasi va imlo qoidalariga muvofiqlashib boradi. Masalan,

*blogerlik, kontentchi, layklamoq, postlamoq, skanerlamoq* kabi shakllar o'zbekcha qo'shimchalar orqali yangi so'z yasash imkonini beradi. Bu holat o'zlashma birliklarning faqat tayyor holda qabul qilinmay, balki o'zbek tili grammatik tizimiga moslashayotganini ko'rsatadi.

Demak, zamonaviy o'zbek tilidagi neologizmlar til taraqqiyotining tabiiy natijasi bo'lib, ular jamiyatdagi yangilanishlar, texnologik rivojlanish va madaniy aloqalarning leksik ifodasi sifatida namoyon bo'ladi. Ularning leksik-semantik tahlili o'zbek tili lug'at boyligining dinamik rivojlanishini, yangi so'zlarning ma'no tuzilishini va nutqdagi vazifasini aniqlash imkonini beradi.

**Xulosa.** Xulosa qilib aytganda, zamonaviy o'zbek tilidagi neologizmlar jamiyat taraqqiyoti, globallashuv, raqamli texnologiyalar va madaniy aloqalar ta'sirida yuzaga kelayotgan faol leksik qatlamdir. Ular tilning lug'at tarkibini boyitadi, yangi tushunchalarni ifodalashga xizmat qiladi va nutqning zamonaviy ehtiyojlariga moslashishini ta'minlaydi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, o'zbek tilidagi neologizmlar kelib chiqishiga ko'ra o'zlashma, ichki imkoniyatlar asosida yasalgan, semantik yangilanish natijasida shakllangan va terminologik birliklarga bo'linadi. Ular semantik jihatdan yangi tushunchani ifodalash, mavjud so'z ma'nosini kengaytirish, sohaviy termin yaratish hamda zamonaviy muloqot ehtiyojini qondirish vazifalarini bajaradi.

Neologizmlarni ilmiy asosda o'rganish o'zbek tilining hozirgi rivojlanish jarayonlarini aniqlash, adabiy til me'yorlarini takomillashtirish, yangi so'zlarni to'g'ri qo'llash va terminologik tizimni tartibga solishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois zamonaviy neologizmlarning leksik-semantik xususiyatlarini tahlil qilish o'zbek tilshunosligining dolzarb masalalaridan biridir [6:103].

**Foydalanilgan adabiyotlar:**

1. Hojiyev A. Tilshunoslik terminlarining izohli lug'ati. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2002.
2. Sayfullayeva R., Mengliyev B., Boqiyeva G., Qurbonova M. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2009.
3. Ne'matov H., Rasulov R. O'zbek tili sistem leksikologiyasi asoslari. – Toshkent: O'qituvchi, 1995.
4. Yo'ldoshev B. O'zbek tili leksikologiyasi. – Toshkent: Fan, 2007.
5. Begmatov E. Hozirgi o'zbek adabiy tilining leksik qatlamlari. – Toshkent: Fan, 1985.
6. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Atamalar komissiyasi materiallari. – Toshkent, turli yillar.